

YENİÇAĞDA OSMANLI PİYADELERİNİN ASKERİ POTANSİYELİ

MILITARY POTENTIAL OF OTTOMAN INFANTRYMEN IN NEW AGE

DOI: 10.33404/anasay.1206094

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Bülent ÇELİK*

ÖZ

XVI. yüzyılla birlikte Osmanlı ordusu önemli bir sosyal-iktisadi değişim içerisindeydi. Cigalazade Sinan Paşa'nın Haçova Seferi sonrasında Belgrad'da yaptırmış olduğu teftişte pek çok tımarlı sipahi, yoklamada bulunmadıkları gerekçesiyle tımarlarını ve statülerini kaybetmişlerdi. Bu işsiz kalmış sipahiler parçası oldukları kırsal alanda bir süre sonra celali olarak anılacak, kanunsuz sayılarak köylerin, köylülerin güvenliğini tehdit eden ve tarımsal üretime zarar veren tarihi figürlere dönüşeceklerdi. Başta *Adaletnâmeler* olmak üzere çeşitli Osmanlı belgelerinde tarifi yapılan bu eski atlı sipahilerin pek çoğunun bu şekilde sistem dışında kalmaları, savaşlarda Osmanlı ordusundaki süvari zümresini zayıflattı. Bu gelişme ve Avrupa'daki ateşli silah ve savaş taktikleri konusundaki diğer gelişmeler, Osmanlı ordusunun giderek piyade zümresine ağırlık vermesine neden oldu. Yeniçeriler dışında kırsal alandan gelen ve sekban, saruca, levent, tüfenkçi gibi çeşitli isimlerle anılan bu yeni savaşçılar, giderek Osmanlı

1- Makale Geliş Tarihi: 17. 11. 2022 Makale Kabul Tarihi: 20. 02. 2023

* Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü EFELER/AYDIN, bcelik@adu.edu.tr ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3882-7877>

ordusunun belkemiğini oluşturmaya başladılar. Bu çalışma; Osmanlı Devleti'nin ekonomik üretim yapısının çekirdeği ve ana figürü olan köylünün nasıl askeri nitelik kazanıp bir üreticiden, askeri alanda faaliyet gösteren bir bireye dönüştüğünü, bilimsel tartışmaya açık bazı önermelerle açıklamaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı devleti, yeniçeri, celali, köy, ateşli silah.

ABSTRACT

With the coming of the XVIth century, Ottoman army were in a important significant social-economic change. Many of the timarli sipahis had lost their timars and statuses, since they did not reported to Cigalazade Sinan Pasha during his inspection in Belgrade which he conducted after the Hacova (Mezökeresztes) Expedition. These unemployed sipahis would soon be referred to as celali in the rural area they were a part of, and would turn into historical figures who were deemed illegal, threatening the security of villages and villagers and harming agricultural production. The fact that many of these old mounted cavalymen, described in various Ottoman documents, especially in the Adaletnâmes, were left out of the system in this way weakened the cavalry group in the Ottoman army during the wars. This development and other developments in firearms and war tactics in Europe caused the Ottoman army to increasingly focus on the infantry group. Apart from the Janissaries, these new warriors, who came from the countryside and were known by various names such as sekban, saruca, levent, and tüfenkçi, gradually began to form the backbone of the Ottoman army. This work; It will try to explain how the peasant, who was the core and main figure of the economic production structure of the Ottoman Empire, gained a military qualification and turned from a producer to an individual operating in the military field, with some propositions open to scientific discussion.

Keywords: Ottoman Empire, janissary, celali, village, firearm.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde köy hayatının çeşitli biçimleri ve farklı üretim biçimleri içinde değişen bir ilişkiler ağı halinde olduğunu tüm açıklığı ile ortaya koyan arşiv belgeleri oldukça azdır. Tahrir defterlerinde bazı derkenarlar dışında bu konuda bir bilgi bulabilmek zordur. Öte yandan Şer'iyye sicillerinde kaza merkezini oluşturan coğrafyadaki köylülerle ilgili bilgiler daha fazladır. Mühimme ve Şikâyet defterlerinde de kırsal alanda yaşayan reaya kaynaklı çeşitli vakalar bulunabilmektedir. Ancak bütün bu verilerin çok uzun uğraşlar sonrasında, ancak iğneyle kuyu kazarak derlenip topar-

lanacağı ve bazı sonuçlara böylelikle ulaşılabileceği açıktır. Bir timar içinde sipahi ile reaya arasında geçen bütün üretim ilişkilerini aynıymış gibi tasavvur edebilmek belki de sadece belli dönemlerde ve belirli coğrafyalarda geçerliydi: Klâsik olarak algıladığımız XVI. yüzyılın belli dönemlerinde, Osmanlı Devleti'nin salyanesiz eyaletlerinde. Bu dönem sonlarında Osmanlı'daki köylülerin, elbette Timar sisteminin uygulandığı coğrafyada, geleneksel üretim dışındaki faaliyetlerinin değişmesi için bu hayatın dışından gelebilecek bir takım zorlamalar görüldü. Alışık oldukları yaşantının çok kısa bir süre içinde yine alışık oldukları figürler tarafından yıkılması gibi kötü bir tecrübe yaşayan Anadolu'daki binlerce köylü ailesi, kendisini koruyabilmek için ya güvenli gördüğü ve surlarla çevrili şehirlere ya da kimsenin yaşamadığı ya da yaşamayı tercih etmeyeceği yerlere sığındı. İşte bu ailelerin özellikle genç erkek çocukları böyle bir kaç-göç hayatı yaşamamak için başka tercihlere yöneldi. Bazıları kendi hayatının akışını bozan o büyük celalî dalgasına katılarak, onlardan biri olarak kendisi gibi olanlara, benzer acıları yaşatarak içinden çıktığı zümreye ve devletin kanunlarına karşı geldi. Nasıl oldu da çiftinde çubuğunda başlıca işi üretim olan bir Osmanlı genci, kendine bir silah bulup bir celalî grubuna dâhil olabilmişti? Ateşli silahların bunda rolü var mıydı? Tek bir teknolojik ilerlemenin Anadolu'da belki de nasıl olup da büyük bir toplumsal değişime yol açtığı üzerinde düşünülmesi gereken şaşırtıcı bir olgudur.

Osmanlı ordusu esasında atlı okçu olan Timarlı sipahilere dayanıyordu. Bu özellik aslında çok önceden, Türk kavimlerinin İslâm coğrafyasına girişleri ve burada çeşitli devletler kurmalarının temelinde yatan savaşma biçiminde yatar. 1250'lerde İslâm coğrafyasında önemli askeri gelişmeler gözlemleniyordu. Parry'ye göre; bu gelişmelerin en önemlisi savaşta süvarilerin inkâr edilemez hâkimiyetinde, hepsinden çok manevrada çabuk, kıvrak ve oku ustaca kullanan atlı okçularda görülmüştü (Parry, 1975, s. 202). Osmanlı padişahının maiyetindeki atlı birlikler, eyaletlerdeki Timarlı sipahiler, ayrıca beylerin ve nüfuzlu kişilerin emrindekiler, atçılık ve silah kullanmalarındaki ustalık nedeniyle Memlûklerden daha az gururlu olmayan ve eski savaş teknikleriyle ün kazanmış seçkin bir atlı zümre oluşturmuşlardı (Arıkan, 1984, s. 212-213). Öyle ki bu türden askerlerin sayıları Osmanlı ordusunun toplam mevcudunun neredeyse %80-90'ını oluşturuyordu. Buna yine ana silahları ok ve yay olan *solak* gibi kapıkulları içindeki okçuları da eklersek bu silahın Osmanlı ordusunda çok yoğun olarak kullanıldığını görürüz.

Ok ve yay Batı'da da bazı ülkelerde, hem de ağır zırhlı süvariye karşı oldukça etkin bir biçimde kullanılmıştır. Önceleri İngiltere'deki savaşlarda İskoç ve Gallilere karşı kullanıldığı görülen uzun yay, sonra yabancı rakiplere karşı, özellikle Fransa'da

atlı ağır zırhlı şövalyeye karşı etkili bir şekilde kullanıldı. İngiltere’de I. Edward (1272-1307) dönemi savaşlarından beri, karşı tarafı ok yağmuruna tutma ve süvari saldırısında bulunma yöntemleri kullanılmış, III. Edward’ın (1327-1377) saltanatı sırasında Fransa seferi sırasında, İngiliz okçuları sayesinde Fransız atlı şövalyelerine karşı bir dizi savaş kazanılmıştı (Parker, 2018, s. 50). Crecy (1346), Poitiers (1356) ve Agincourt (1415) savaşlarında yaya olarak savaşan İngiliz okçu birlikleri, ağır zırhlar içindeki pek çok Fransız şövalyesini, uzun mesafeden² ve porsuk ağacından yapılmış uzun yaylarından (longbow) attıkları oklarla öldürmüşlerdi. Fransa’daki seferi sırasında İngiltere kralı V. Henry’nin Agincourt’da büyük ölçüde Fransız şövalyelerinin oluşturduğu Fransız ordusu karşısında 6000 kişilik ordusunun yaklaşık 5000’i uzun yay taşıyan okçulardan oluşmaktaydı (Oman, 2002, s. 104). Bu okçular V. Henry’nin savaşı kazanmasındaki en önemli faktördü. Buna rağmen Fransa bu şövalye ruhundan pek kolay vaz geçmedi. XV. yüzyılda bile Fransa ordusunda her bir okçuya karşı iki atlı zırhlı süvari bulunduyordu. Fransız daimi ordusunun atası olarak kabul edilen ve 1445’te kurulan *The Bannes d’Ordonnance*, baskın bir şekilde süvarilerden oluşuyordu. Fakat en sonunda XVI. yüzyıldan itibaren hem Fransa’da hem de rakipleri olan Habsburg ordusunda süvari sınıfının sayısal ağırlığı giderek azalmaya başlamıştır (Parker, 2018, s. 144-145). Bu azalmada süvarilerin kullandığı atların devletlere pahalıya mal oluşunun da çok önemi vardı. Avrupa’daki ordularda bir savaş atının maliyeti, at sahibi için altı ila yirmi altı aylık bir ücret demektir; ayrıca her süvari yılda yaklaşık üç yeni binek hayvanına ihtiyaç duymaktaydı (Parker, 2018, s.145). Gerek aktif hizmet sırasında gerekse bakımsızlık ya da açlık nedeniyle atların ölmeleri çok olağandı. Atların beslenmesi ise apayrı bir sorundu. Osmanlı seferlerinde görülen lojistik desteklemeler, pek çok Avrupa devleti ordusu için pek mümkün değildi. O çok zor geçen İran seferleri, Osmanlı seferlerinde çeşitli lojistik problemlere yol açmış ve sefere katılanlar için sıkıntılara neden olmuştu. Örneğin H.1026/M.1616’da Öküz Mehmed Paşa’nın serdar olarak görevlendirildiği Şark seferi’ndeki Revan Kalesi kuşatması sonrasındaki geri çekilme sırasında Osmanlı askerinin çektiği sıkıntılar buna örnektir. Soğanlı Yaylası’na gelen Osmanlı ordusunda gıda maddesi sıkıntısı çekildiği anlatılmaktadır: “...asker-i İslâm ziyade müzâyaka ve şiddet-i şitalar olub, bir ferdde çadır ve ağırlık kalmayub, bir kile arpa on guruşa, ve bir mahalde beşer guruşa ve kal’a altında üçer guruş ile alınurdu. İkişer guruşa da olmuşdur” (Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi, 2003, s.646).

2- İngiltere’de ok atış rekoru 310 metre iken 1794 yılında Londra’da Osmanlı büyükelçilik sekreteri Mahmud Efendi, İngiltere okçuluk derneği üyeleri önünde 423 metrelik bir atış yapmıştı. Mahmud Efendi bu atışın kendisi gibi formsuz birisi için olağandışı bir atış olmadığını söylemişti. (Işın, 2009, s. 233-234).

Bazı ülkeler ise sadece düşmanları süvari sınıfına dayanmaya devam ettiği için bu tarzda savaşmaya devam etmek zorunda kalmışlardı. XVII. yüzyıl başlarında, Polonya ordusunda her piyadeye karşılık on atlı asker mevcuttu ve Polonya'nın düşmanlarının ordu yapılarının da süvariye dayanan Osmanlı ve Tatar birlikleri olduğu düşünüldüğünde, bu tercih son derece mantıklıydı (Parker, 2018, s. 84). XVII. yüzyılda Rusya'da da durum farklı değildi. 1600'lerde bile "Rusya'nın temel yönelimi hala, atlılar ile ok ve yayın kullanıldığı bozkır savaşı lehindeydi" (Hellie, 1971, s. 166 Akt: Parker, 2018, s. 86'da 82 nolu dipnot).

Osmanlı Ordusunda Ok ve Yayın Önemi

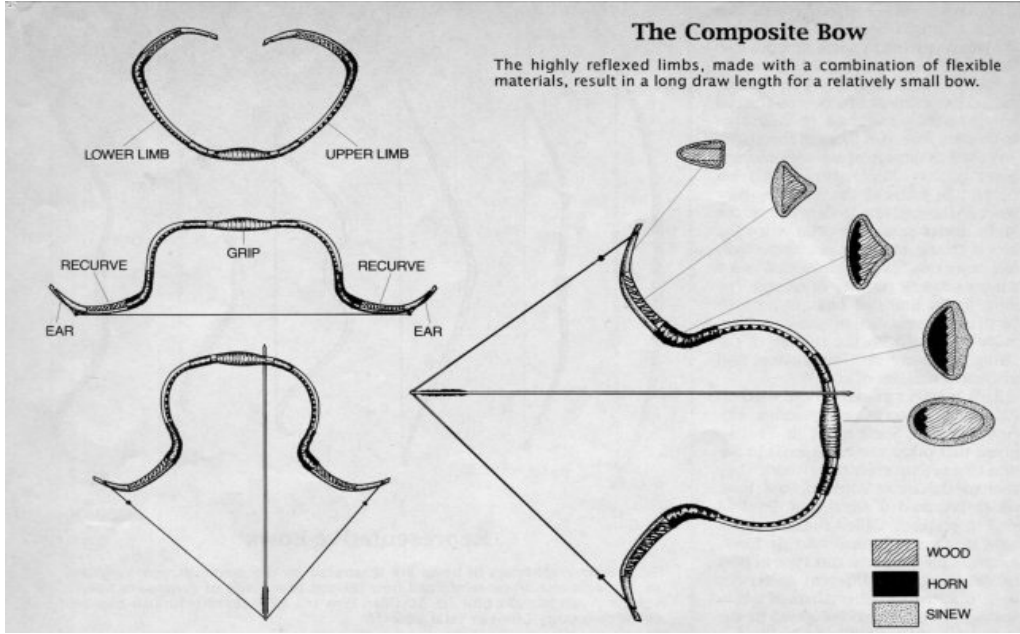
Osmanlı askerleri ilk ateşli silahlarla karşılaştıklarında muhtemelen onları kuşkuyla karşılamışlardı. Hafif süvari temelli bir orduda hızlı atlar üzerinde hızlı manevralarla, at üzerinden ve yaklaşık 400-500 metre uzaklıktan düşman birliklerine ok üzerine ok yollayan bir süvari iseniz bu ilk ateşli silahları hantal, kullanışsız ve güvenilmez bulmanız olasıdır. XV. ve XVI. yüzyıllarda ordularda çok kullanılan arkebüzün doldurulması birkaç dakika sürmekteydi ve sadece 100 metre mesafeye kadar etkiliydi. İyi bir okçu bu sürede en kötü hızda bile arka arkaya 9-10 kez ok atabilirdi. Bir arkebüzün 20 kg.'ı aşan ağırlığı ise bir süvari için çok fazlaydı. Aşağıdaki arkebüz 1560 yıllarında Almanya menşeli 22.5 kg ağırlığında bir silahtır. Sadece bu ağırlık etkisi bile Osmanlı süvarilerini bu silahlara karşı olumsuz fikirler edinmelerinde etkili olmuştur.

Resim 1: Arkebüz (Silah. Tabanca ve Tüfeklerin 800 Yıllık Tarihi, 2008, s.115)

Ayrıca süvariler at bindiklerinde tüfeklerini yeniden dolduramazlardı ve fitilli tüfek ağır yanan bir fitille ateşlendiğinden ve bu fitilin sönmemesi gerektiğinden hiçbir zaman at sırtında kullanılabilir pratik bir silah olmamıştı. Atlı süvarinin ateşli silahları kullanabilmesi için çakmak ya da çarklı (zemberekli) tüfek ve tabancaların icadını ve ayrıca bu silahların hafifletilmesini beklemek gerekmişti. Ancak tüfeğin iyice yaygınlaştığı dönemlerde bile ok ve yay ateşli silahlara olan üstünlüğünü öne çıkaranlar bulunuyordu. Benjamin Franklin 1776'da İngiltere'ye karşı Amerika'daki kolonicilerin verdiği *Bağımsızlık Savaşı* sırasında ok ve yay kullanmanın faziletlerini sıralarken tüfeğin yeniden doldurulmasına kadar geçecek sürede ki bu süre standart bir asker için bu yıllarda 30-35 saniye idi, bir okçunun 4 ok atabileceğini söylüyordu. Ayrıca barut dumanının savaş alanında rakip birlikleri görmeyi ve nişan almayı zorlaştırdığını, tüfek yaralarının ok yarasına göre daha az öldürücü olduğunu söylüyordu (Crosby, 2003, s. 96).

Peki bir okçu nasıl yetişir? Bu sorunun cevabı okun türüne göre değişmektedir. İngiltere'de dışbudak ağacından imal edilmiş uzun yayı ya da Türk ve Moğol ordularındaki kompozit yayı kullanan bir okçuyunuz oldukça uzun bir süre eğitim almanız gerekecektir. Üstelik fiziksel açıdan da kondisyonlu bir asker olmanız gerekir. Mustafa Kânî Bey'in II. Mahmud'un isteğiyle 1252/1836 yılında kaleme aldığı *Telhis-i resâ'ilü'r-rumât* adlı eserinde bir okçunun 1 vukiyye bâr'dan 100 vukiyye bâr'ı kaldıracak kadar güce ulaşması gerektiği, kepaze denilen hafif yayı günde altmışaltı kere omuz üzerinden kulak memesine kadar çekmekten, günde beşyüz hatta günde otuz bine kadar çekmeye başlaması ile ilgili talimler ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır (Mustafa Kânî, 1252, s.92-94). At üzerinde savaştan Türk ve Moğol ordularında bir de ok ve yay ile atış yaparken atı da kontrol edebilme becerinizin olması gerekmektedir ki bu da ayrı bir eğitim demektir. Oysa Avrupa'da bu yukarıdaki tür okların eğitiminin verilmediği ya da verilemediği coğrafyalarda Tatar yayı da denilen arbalet, kullanıcısına bazı avantajlar vaat etmektedir. Kullanım basitliği en önemli avantajıdır. Herhangi bir askeri eğitim almamış genç ya da yaşlı bir insan bu silahı çok rahat kullanabilmekteydi. Bir başka avantajı ise nişan alınabilen bir yaydı. Mekanizma içinde oluşan çok büyük bir kuvvet yardımıyla XIII. ve XIV. yüzyıllarda imal edilmiş pek çok zırhı delebiliyordu. Ancak tekrar kurumun yukarıdaki yaylara göre daha uzun sürmesi ve menzilinün kısalığı bir dezavantajdır ve bu yavaşlık ve menzil kısalığı hem uzun yay hem de kompozit yay için bir zafer demektir.

Resim 2: Kompozit yay (<https://cemilbezmen.wordpress.com/2020/04/02/turk-yayi/>).

Ateşli silahların kullanımını kolaylaştıran teknolojik gelişmelerin bu silahlara olan ilgiyi arttırdığı ve geleneksel silahlarla savaşmayı tercih edenlerin sayısının azalttığı açıktır. Silahlara olan ilgi hem orduları oluşturmak zorunda olan devletlerde hem de bu silahları kullanan askerlerde artmıştır. Ok ve yay ya da kılıç ya da benzeri geleneksel silahlarda günler, aylar ya da yıllar sürecektir eğitime gerek kalmadan sıradan bir erkeğin çok kısa bir sürede öğrenebileceği tüfekle ateş etmek eylemi pek çok şeyi değiştirecektir. Uzun bir talim süresi geçirmemiş ya da fiziksel dayanıklılığa sahip olmayan bir asker; *kısa bir alıştırmadan sonra çok da fazla nişan almaya gerek olmaksızın silahını yorulmadan defalarca ateşleyebilirdi, ek bir kas gücüne de ihtiyaç hissetmezdi* (Emecen, 2014, s. 47). XVII. yüzyılda tüfeklerin ağırlıkları önemli ölçüde hafiflemiştir. Bu yüzyılda imal edilen tüfekler ile bir yüzyıl önceki tüfek ateş tertibatı ve ölçüleri arasında çok fark vardır. Silahların ağırlıklarındaki azalma ve atış hızlarının artması uzaktan düşmana zarar vermede en etkili silah aracı olan ok ve yay kullanma becerisine sahip askerleri yetiştirecek zamanı veya bu özellikteki askerlerin ücretlerini ödeyecek parası olmayan devlet adamlarını bu yeni silahları incelemeye itmiş olmalı. Tüfeğin imali XVIII. yüzyılda standartlaşmaya başladığında bütün askerler tek tip tüfek ve bir-

birine uyan cephane ile teçhiz edilmeye başlandı. Artık bazı özel asker gruplarının kullandıkları teçhizat ve donanımlar dışında bütün askerler standart donanım ve silahlarla orduları oluşturmaya başladılar. Silah aynı olunca onun eğitimi de aynıydı. Böylece bu ortak silahları kullanacak askerlerin hepsi de aynı eğitimi almaya başladılar. Bu eğitim de ok ve yay kullanmayı öğrenebilmek için gerekli olan uzun eğitimin yanında çok kısaydı. Böylece birkaç ay içinde orduya yeni katılmış acemi bir asker savaşta kendisine gerekli bütün savaş bilgisini öğrenebiliyor ve silahını etkin bir biçimde kullanabiliyordu. Aşağıdaki Brown Bess tüfeği 1742 yılında Birleşik Krallığın standart piyade tüfeğiydi ve 100 yılı aşkın bir süre İngiliz kara ordusunda kullanılmıştır. 4.7 kg ve 117 cm namlu, 157 cm'lik toplam uzunluğundaki bu tüfekle deneyimli bir asker dakikada iki defa ateş edebiliyordu.

Resim3:BrownBessTüfeği (<https://www.trackofthewolf.com/Categories/GunKit.aspx/603/1/1746-BROWN-BESS-MUSKET-PARTS-LIST>).

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda ordusunda istihdam etmeye başladığı *Levent*, *Tüfekçi*, *Saruca*, *Sekban* gibi isimlerle anılan yeni bir asker tipi Avrupalı ordulardaki tüfekli piyadeye benzetilebilir. Meslekten asker olmayan bu ücretli askerler gönüllülük esasıyla Anadolu ve Rumeli'deki çeşitli sancaklardan sadece sefer zamanları için toplanan, tüfek kullanmasını bilen askerlerdi. Devletin bu yeni askerlerde istediği ikinci özellik fiziksel özelliklerinin eksik olmaması, güçlü ve sağlıklı olmalarıydı. Sefer bittikten sonra bu askerlerin faaliyetleri ise başka bir yazının konusudur. Savaşlarda edin-

dikleri askeri tecrübelerin geleneksel yaşam alanları olan tarımsal üretim alanlarında artık işlerine yaramayacağı açıktır. Herhangi bir savaş gören bu tür askerlerin acaba kaç çiftliklerine geri dönmüştür? Pek çoğu savaşın olmadığı dönemlerde XVII. yüzyılda Anadolu’da bolca görülecek olan celalî gruplarının doğal üyeleri olacaklardır.

Osmanlı Ordusunda Yeniçeri Olmak

Yeniçeri birlikleri ile ilgili şimdiye kadar yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların çoğu da konuya Sultanın pencik hakkı ve devşirme uygulaması ile başlar. Savaşlarda elde edilen ganimetlerin beşte biri şeriata göre Sultanın hakkıdır. Başlarda bu hak doğal olarak savaş sonlarında elde edilen savaş esirlerinden sağlandıysa da sonradan, daha küçük yaştaki gayrimüslim çocukların hedeflenen askeri amaçlara daha iyi hizmet edebilecekleri düşüncesiyle devşirme usulüne geçilmiştir. Hedeflenen temel amaç uzun yıllar boyunca alacakları tam bir Osmanlı terbiyesi ve eğitimi ile Padişaha askeri ve yönetsel anlamda yardımcı olmak, devletin kutsallığı inancı içinde ve varlık nedenleri olan Osmanlı devleti ve Osmanlı ailesi uğruna her türlü fedakârlığı gösterebilecek askerler olarak yetişmeleri idi. Bunun yanında elbette tehlikeli durumlarda Padişahın hayatını korumak Yeniçerilerin en temel görevleri idi. Bu açıdan bakıldığında Yeniçeriler temelde savunma için yetiştirilmiş kırsal kökenli askerlerdi. Meydan savaşlarında konumlandıkları yer hep Padişahın bulunduğu merkezdeki otağın etrafıydı. Hiçbir akıllı komutan bunca yıl emek verilerek eğitilen, giydirilip barındırılan, teçhiz edilen bu savaşçıları ordusunun en ön safına yerleştirmede. Bir yeniçeri olmak için öncelikle Osmanlı’da Rumeli’de, köyde yaşayan, Hristiyan gayrimüslim bir ailenin birden fazla erkek çocuğundan biri olmanız gerekiyordu. Yeniçeriler köy kökenli gençlerden yetiştirilen ve Osmanlı devletinin ilk profesyonel askeri birliklerini oluşturan askerlerdi. Yeniçeri ordusu bu açıdan bakıldığında esasen köy kökenli olup, ancak bu hayattan koparılmış ve bir daha bu hayata dönmeyecek gençlerden oluşan bir orduydü. Şehirlerde yaşayan Hristiyanlardan gözü açık olabileceği endişesiyle devşirme alınmazdı. Aynı nedenle ve ticaret yaptıkları için Yahudiler de bu usulün dışında tutulmuş olmalılar. 1606’da eski bir yeniçerinin kavanin-i yeniçeriyân’da aktardığına göre ailenin tek oğlunu almazlardı. Çünkü “babasının çift ve çubuğuna yardım eder adam olmamağla ol kariyenin sipahisine öşr yüzünden gadr olunmaya”. Yine “köy kethüdasının oğlunu” almamalıydılar çünkü onlar “köy halkının rezillerindendir evladı dahi rezil olur” Ve sığırtmaç ve çoban taifesinin oğlunu da devşirmemeleri gerekir “zira anlar dağda büyümüşlerdir, bî-edeblerdir”. Devşirme usulünden hariç tutulanlar: “sanat ehli oğlanı dahi almayalar; zira sanat ehli olan ulufe için bela çekmez”, “evli olan oğlanı almayalar. Zira yüzü ve gözü açık olur. Ve evli olan padi-

şaha kul olmaz”, “yetim kalan oğlanı almayalar. Zira gözü aç ve bî-edeb olur” Benzer şekilde sağlığı mükemmel olmayanlar, Türkçe bilenler veya doğuştan sünnetli olanlar (sünnetli olduğu için Türk evladıdır diye şüphe olunur), çok uzun ve çok kısa boylular (ahmak ve fitne oldukları için), önceden İstanbul’da bulunanlar (çok yüz görmüş olur ve bî-hayâ olur) çeşitli gerekçelerle devşirilmezdi (Özcan, 1994, s. 254-257, Goodwin, 2003, s. 33-37). Ama bence şehirde yaşayan Hristiyanlar (Karamuk, 2019, s. 565’de hanımevladı kentliler der) ve Yahudi çocukları köyde yetişen çocuklar kadar güçlü ve savaşçı özelliklere sahip olmadıkları düşünüldüğü için devşirme olarak alınmıyorlardı. Evli olanlar ise kurdukları aile bağları nedeniyle yine savaşçılık vasıflarında bir düşkünlük yaratabileceği endişesi ile istenmiyordu. Devlet yeniçerilerden tam bir bağlılık ve itaat istemekteydi. Tekâ’üt olana kadar hatta bazen sonrasında da, *devlet-i aliyye* için çalışacak, hayatlarını buna vakfedecek itaatkâr askerlerdi yeniçeriler. Gürbüz, sağlıklı olmak özellikle önemliydi. Kesin bir yaş kriteri yoktu. Devşirme temini ile görevlendirilen Yayabaşı, Turnacıbaşı gibi bazı yüksek rütbeli Yeniçeri Ocağı görevlilerinin ellerinde temin etmeleri gereken belli bir sayı olduğundan iki, üç, dört yılın pek bir önemi yoktu. Devşirilecek çocuk grupları o yüzden farklı yaşlarda çocuklardan oluşabiliyordu. Ayrıca bu görevlilerin kendileri de bir zamanlar aynı yöntemle kapıkulu olmuşlardı. Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk, Bosna, Hırvatistan, Bulgaristan ve Makedonya Osmanlı Devleti’nin kapıkulu ordusu için acemi oğlanı temin ettiği başlıca coğrafi mekânlardı. Bu çocuk grupları kızıl aba ve külahlar³ giymiş 100-200 kişilik gruplar halinde, yaya olarak, bir ayrıma tabi tutulacakları Osmanlı başkentine doğru yolculuklarına başlardı. Yeniçeri ortalarına mı yoksa Saray’a, Enderun’a mı dâhil olacakları bu ayrımla kararlaştırılırdı. Bu ayrımın neye göre yapıldığı konusunda ne yazık ki pek bilgimiz yok. Genelde bilinen, bu ayrımın fiziksel özelliklere ve zekâ kapasitesine göre yapıldığı şeklindedir. *En yakışıklı ve en akıllıları* Enderun’a alınıyordu şeklindeki bilgilere pek çok kaynakta rastlanmaktadır (Goodwin, 2003, s. 30’da *yapılı ve akıllı* olanların Enderun’a alındığını söyler). Fiziksel özellikleri temel olarak yapılan ayırım konusunda kuşku duyacağımız bir sorun yok. Bir erkekte yakışıklılık kavramının tarihsel olarak olağanüstü bir değişikliğe uğradığını kişisel olarak düşünmüyorum. Eli yüzü düzgün, vücudunda ve yüzünde yara bere izi olmayan çocuk ve

3- Kırmızı renkli giysiler bu çocukların hem devşirme olduklarını belirtiyor hem de kaçtıklarında veya kaybolduklarında bulunmalarını kolaylaştırıyordu. Kırmızı gibi dikkat çekici bir renk Yeniçağlarda hemen hemen bütün ordularda -kırmızı urbalı İngiliz askerleri gibi- kullanılmakla birlikte, ateşli silahların atış hızlarının en üst seviyelerine çıktığı I. Dünya Savaşı’ndan itibaren görülmez. Örneğin I. Dünya Savaşı’nın başlarında kırmızı pantolonlu Fransız piyadeleri Maxim makineli tüfeği kullanan Alman makineli tüfekçileri için mükemmel bir hedef oluşturduklarını görünce bu renkten hemen vazgeçtiler. *Gelişim-Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, Çevirenler: Cemal Bali, Erdim Öztokat, Osman Senemoğlu Gelişim Yayınları c. 6, s. 1857.

gençler köylerden devşiriliyorlardı⁴. Ancak zekâ tamamen başka bir kavramdı. Kimin Enderun'a gideceğine karar veren yetkililer bu çocukların daha akıllı ve zeki olanlarını diğerleri arasından nasıl fark ediyorlardı acaba? Burada yine bir tahminde bulunmak gerekiyor. İşin sırrı köyden alındıkları andan Osmanlı başkentine ulaştıkları yolculukları sırasında başlarındaki resmi görevliler tarafından dikkatlice izlenmiş olmaları. Gruptaki bütün çocukların yolculuk sonunda yetkililerin kafalarında bir yerleri oluşuyordu. Kimin daha lider ruhlu, kimin pratik zekâyâ sahip, kimin soğukkanlı, kimin savaşçı, kimin sabırlı, kimin dayanıklı, kimin cesur, kimin daha az cesur olduğu bu yolculuk sırasında⁵ muhtemelen bu tecrübeli görevlilerce keşfedilmiş ve açığa çıkarılmış oluyordu (Goodwin, 2003, s. 36'da zekânın ölçülmesinde, bu konudaki deneyim ve gözlemin yanı sıra Frenolojik yöntemlerin de uygulandığından bahseder). Osmanlı başkenti olan Edirne'ye, 1453'den sonra ise İstanbul'a geldiklerinde zaten bu çocukların hangilerinin Enderun'a hangilerinin Türkçeyi ve basit İslâmi bilgileri öğrenmek için Anadolu'daki Türk ailelerin yanına verilecekleri belliydi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre Türk ailelerin yanında hizmette kalma süreleri asgari üç, azami sekiz sene idi (Uzunçarşılı, 1998, s.37-38)⁶. Özellikle Güney Marmara bölgesinde başkent İstanbul'a yakın coğrafyalarda XVI. yüzyılda hububat ve oldukça karlı çeltik üretiminin yapıldığı çiftliklerde çalışan iş gücünün çoğunlukla bu devşirme acemi oğlanları idi. Özellikle köylerden toplanan bu gençler, kulluklarının bu ilk safhasında, İstanbul ve Edirne'de, çok farklı alanlardaki işleri veya Anadolu'da, zaten bildikleri çiftçiliği yaparlarken, hem kendilerine yarayacak İslâmi bilgileri hem de Türkçeyi öğrenmekteydiler. Onların Anadolu'da Türk ailelerin yanında çiftliklerde çalışırken pek de konforlu bir yaşam sürmediklerini gösteren çalışmalar da vardır⁷.

-
- 4- "...her sürüden göze dokunur eyü oğlanları emr-i hümayun ile iç oğlanlığa intihâb olunub..", (Yücel, 1988,s. 5).
- 5- Romalılar döneminde 670 mil olarak hesaplanan Belgrad-İstanbul yolunun uzunluğu Osmanlı Devleti'nde 174 saat kaydedilmekle birlikte bu mesafeyi hızlı giden yolcuların 172 saatte, yüklü beygirlerle yolculuk yapanların ise 185 saatte kat ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda yolculuk süresi zaman ve hız farkıyla 20-31 gün sürebilmekteydi. (İreçek, 1990, s. 9). Küçük yaştaki çocuklardan ve gençlerden oluşan bir kafilenin bu mesafeyi daha fazla sürede alacağı açıktır. Bu uzun yolculuk süresi 100-200 kişilik bir kafiledeki tüm devşirmelerin karakter tahlili için yeterli bir süredir. Köylerinden Osmanlı başkentine yapılan bu yolculuğun aslında onlar için bir sınav olduğunu düşünüyoruz.
- 6- Uzunçarşılı, bu devşirmelerden bazılarının daha sonraları Yeniçeri kul kethüdasıyla, İstanbul Ağası, Turnacı ve Yayabaşlıların, Kütahya, Afyon, Ankara, Balıkesir ve Muğla mintikalarındaki zemetlerine gönderildiklerini, oralarda da hizmet gördüklerini yazıyor. *A.g.e.*, s. 24.
- 7- "...Geldük imdi devşirme Türk üzerine virilen oğlanlar ahvali budur ki ol oğlanlar Türke hidmet idüb ve çiftini sürüb nice yıllar sovuk ve ısı çeküb bağrıları hün olub altı yedi yıl mürur itdikden sonra rikâb-ı hümayûna arz olunurdu..." (Yücel, 1998, s. 7. Aynı yerde acemi oğlanlarının çiftçilik dışında hangi alanlarda çalıştıklarına dair bilgiler de bulunmaktadır).

Devşirme usulüyle acemi oğlanı yapılan bu köylü çocuklarının Anadolu'daki Türk ailelerin yanında alışık oldukları çiftlik yaşantısı içinde bir süre daha çalışmaları, hatta bu yaşantı içinde bazı zorluklara göğüs germelerinin psikolojilerinde bazı değişiklikler yaptığı öngörülebilir. Zor çalışma koşullarında türlü sıkıntılarla altı yedi yıl geçiren bir genç, bu sürenin sonunda Başkent'e götürülüyor, burada önünde bambaşka bir dünya açıldığını görüyor ve bu yeni hayatın eski yaşantısıyla uzaktan yakından bir ilgisinin olmadığını öğreniyordu. Acemi oğlanı olarak Yeniçeri Ocağına kaydedilen bir devşirme bu statüde dahi ocağın korumasını ve gücünü hissediyor, ayrıcalıklı bir hayatın ilk evrelerini yaşamaya başlıyordu. Bu yeni hayatında ondan tek bir şey bekleniyordu: Osmanlı hanedanına bağlılık. Bütün hayatını bu amaca hasretmek. İçinden çıktığı köy yaşantısından tam bu andan itibaren kopmaya başlayan yeniçeri adayımız bir daha bu zor hayatın içine düşmemek gayretiyle kendisinden beklenen bütün hizmetleri yerine getirmek için bütün bir ömrünü bu amaca adamaktan çekinmiyordu.

Piyadenin Yükselişi

Osmanlı'da piyade sınıfının yükselişi ateşli silahların Osmanlı'da yoğun olarak kullanılmaya başlamasına paraleldir. Savaşların artık birer meydan savaşından ziyade, kale-şehir kuşatmalarına dönüştüğü XVII. yüzyılda süvarinin önemi azalırken piyade önem kazanıyordu. Öyle görünüyor ki bu yüzyılla birlikte Osmanlı ordusunda yavaş yavaş atlı askerlerin yerini piyadeler almaya başlamıştı. Osmanlı Devleti seçkin piyadeler olan Yeniçeriler yanında ihtiyaçtan dolayı zaman içinde gönüllü köylü gençlerden de *sekban*, *saruca*, *levant*, tüfenkçi olarak adlandırılan birlikler oluşturmaya başlamıştı. Ancak bu askerlerin düşmanı kovalamak için gereken hıza ulaşmalarını sağlayan hiç kuşkusuz yine atlardı. Bu piyade askerler uygun binek atı bulduklarında kolaylıkla süvariye dönüşmekteydiler. Örneğin Evliyâ Çelebi Erdel'de Serasker Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunda katıldığı sefer sırasında, Şebevar kalesi ve Pisan şehri yakınlarında düşmanı ararken 100 kadar Tatar atıyla karşılaşmıştı. Atları olmayan piyadelerin Tatar'ın boş atlarına binmesiyle 300 süvarilik bir birlik haline gelen Evliyâ Çelebi ve yanındakiler, kale ve şehir halkından esirlerle birlikte 70 kadar da at ele geçirmişlerdi (Evliyâ Çelebi 2002, s. 4-5). Evliyâ Çelebi ve yanındakilerin piyadeden süvariye dönüşmeleri Tatar atlılarının yanındaki yedek atları sayesinde gerçekleşmiş ve kaçan düşmanı kovalarken sahip olmaları gereken hıza ancak böylelikle erişmişlerdi.

Kapıkulu ordusu I. Süleyman dönemindeki orduların %20-25'ini oluştururken bu oran 1697-1698'de %40-50'ye yükselmışti. Öte yandan tımarlı sipahiler XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı seferi gücünün %60-70'ini oluştururlarken, 1690'ların sonunda

%10-15'e gerilemişlerdi. Bu oran şaşırtıcı bir şekilde rakip Habsburg ordularındaki piyade-süvari oranına benzemektedir (Ágoston, 2017, s. 83). Osmanlıda piyade sayısı bu şekilde artarken piyade sağlayan kaynaklar da artmaktaydı. Önceleri Osmanlı ordusunda iki ayrı tip piyade unsuru bulunmaktaydı. Kapıkulu ordusu içindeki kısmen ateşli silahla teçhiz edilmiş, ağır piyade olarak değerlendirilebileceğimiz yeniçeriler ve açık alanlardaki Osmanlı ordu dizilişlerinde ordunun en önünde bulunan, arkalarındaki toplara ve tüfekli yeniçerilere perde görevi gören hafif ya da düzensiz piyade olarak değerlendirilebilecek gönüllü azaplar. Anadolu ve Rumeli'den toplanan azapların yeniçerilere göre genellikle yetersiz donanımları bulunmaktaydı. Belki bu durum düşmanın aldanması için özellikle böyleydi. Osmanlı azaplarını ordunun en önünde gören rakip ordu komutanlarının kendi süvarileri karşısında azapların dayanamayıp çökeceğini varsayarak başlattıkları saldırılar, ateşli silahların önünde perdeleme yapan azap saflarının tam zamanında sağa ve sola açılarak başlattıkları ateşli silahların etkili darbeleri ile başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Ancak ileriki yıllarda azaplar yavaş yavaş savaş meydanlarından silindi. Değişen savaş stratejileri rakip orduları açık alanda yapılan meydan savaşları kadar şehir ve kale kuşatmalarında karşı karşıya getirmeye başladı. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Habsburg sınırında bulunan kalelerde görevli personeli arasında Yeniçeri, Azab, Farisan ve Müstahfız gibi silahlı birliklerin yanında Sekbanlar da görev almaya başlamıştı. Genellikle piyade olarak kullanılan bu askerlerden bazıları süvari de olabilirdi. Tüfekli asker olarak askere alınan bu birlikler XVII. yüzyılda Avrupa'nın her yerinde ateşli silah kullanmayı bilen kişilere duyulan bir ihtiyacın sonucunda ortaya çıkmışlardı. Sekban birlikleri bazı kaynaklarda Osmanlı ordusunun en iyi askerleri olarak görülmezler. Marsigli onları sınır kuvveti olarak saydığı beş tip birlikten en kötüsü olarak değerlendirmişti (Marsigli, 1732'den Akt: Stein, 2007, s. 86). Sekban olarak askere alınan kişilerin standartları, genç ve cesur olması gereken azablardan daha düşüktü. Sekban askerleri ihtiyaç zamanında yiğitlikleri için değil, sayıları için toplanıyordu ve Osmanlı askeri otoriteleri Müslüman-gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin ordularında bu askerlere yer veriyorlardı (Stein, 2007, s. 86). Ateşli silahların ordularda yaygınlaşmaya başladığında bir hafif piyade olarak niteleyebileceğimiz Azaplar ve Sekbanlar da artık istihdam edildikleri kalelerde kale savunmalarında bu silahları kullanmaya başladılar. Tüfeğin ucuna takılan süngü sayesinde süvari hücumlarına karşı mızrakla yapılan savunma süngü tüfekle yapılmaya başlandı. Dolayısıyla ok ve yay gibi mızrak da savaş alanlarından silindi. Azap ve Sekbanların yanı sıra eski emektar timarlı sipahiler ancak XVII. yüzyılın ortalarında tabanca kuşanmaya başladı (Ágoston, 2003, s. 136). 1663-64 savaşlarında Osmanlı süvarisinin oynadığı

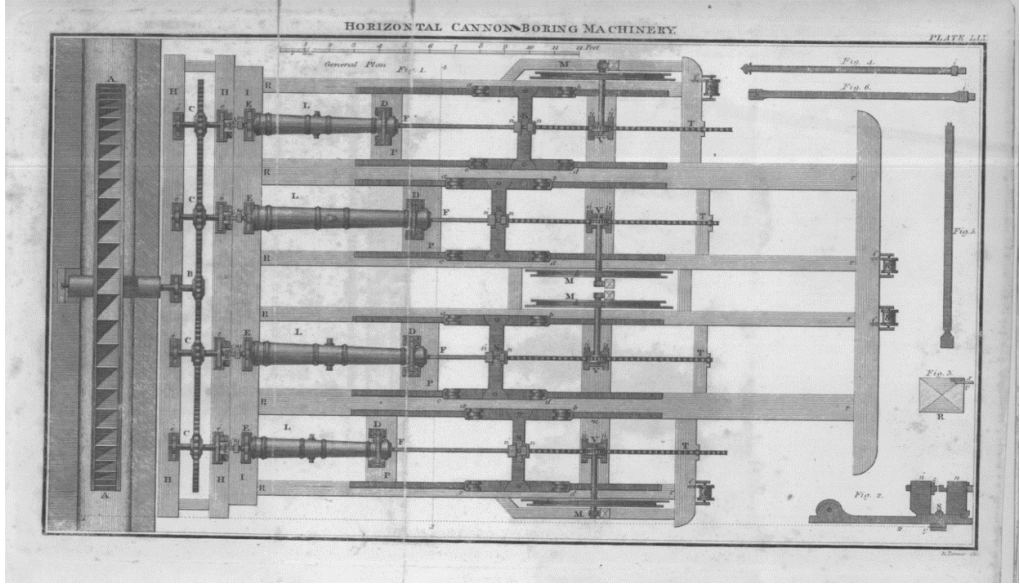
rol, tüfekçi piyade saflarını korumak için Orta ve Doğu Avrupa'daki çağdaş askeri uygulamalara ve Osmanlı ordusundaki değişen askeri rollerine uygun olarak piyadenin cenah ve sırtlarında yer alarak onlarla eşgüdüm içerisinde savaşmaktı (Kolçak, 2012, s. 377). Osmanlı ordularındaki sayıları ve ağırlıkları giderek azalan bu süvarilerin yerini iki ayrı kaynaktan sağlanan yeni piyade unsurları aldı. Bunlardan ilki yeniçerilerin yaptıkları evliliklerden doğan oğullarının “kuloğlu” adıyla ocağa alınması idi. Bunlar devşirme usulüyle olmasalar da yeniçeri addedilerek ocağa kaydediliyorlardı. İkinci kaynak ise XVII. yüzyılda celalî unsurlarını eyaletlerden temizleyen başarılı valilerin kapı halkları içindeki leventlerdi. Merkezi devlet katında makbul bir vali seferlere kapı halkı en kalabalık askeri maiyetle gelen valiydi. Valiler XVII. yüzyılda eyaletlerindeki gelir kaynaklarını bu kapı halklarını kalabalıklaştırmakta kullanmaktaydılar. Gelirlerin kontrolü bir yüzyıl sonra ayanlara geçince aynı nitelikteki piyadeler XVIII. yüzyılda bu kez ayânların askeri birliklerini oluşturacaklardı. Bu iki yeni kaynaktan gelen tüfekli Osmanlı piyadeleri XVII. yüzyılın sonlarında ve XVIII. yüzyılın başlarında şaşırtıcı bir şekilde etkili olup başarılı savaşlarda yer aldılar. Kutsal Roma İmparatorluğu Avusturya-Macaristan'ın başkenti Viyana'yı 1683'te ikinci defa kuşattıklarında az kalsın ele geçiriyorlardı. Bu tüfekli piyadeler 1711'de Büyük Petro'yu yendiler ve Venediklileri 1715-1717'de hezimetle uğratarak Mora'yı yeniden fethettiler. Yine bu kuvvetler 1736-1739 arası savaşlarda Belgrad'ı geri alıp hem Avusturya hem de Rusya'ya karşı bir dizi zafer kazandılar. Üstelik Anadolu ve Rumeli'den temin edilen bu askerler sadece Osmanlı seferlerinde değil devletin Cezayir ve Tunus gibi uzak coğrafyalarında da çeşitli askeri görevler üstlendiler. Cezayir Eyaletinden Anadolu'dan asker toplamaya gelen görevliler İzmir'de bazen altı ay boyunca bekledikleri görülmekteydi. Batı Anadolu'dan geldikleri yerlerin isimleriyle anılan; İzmirli, Çeşmeli, Karaburunlu, Mene-menli, Tireli, Bergamalı, Foçalı, Mağnisalı, Akhisarlı, Kuşadalı, Bodrumlu, Menteşalı, Denizlili birlikler bu uzak coğrafyalarda görev yapmaktaydılar (Güler, 2007, s. 206). Osmanlı yetkilileri artık bu kaynağı daha sık bir şekilde kullanmaya başlamışlardı. Önceki yüzyıllarda özenle askeri sistemin dışında tutulmaya çalışılan re'âyâ kökenli bu gençler askerlikle ilgili pek çok cephe ve savaşta yer almaya başlamışlardı. Osmanlı askeri yapısındaki bu dönüşümün daha sonraki yıllarda da devam ettirilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Gerek III. Selim gerekse II. Mahmud dönemlerinde yapılmaya çalışılan askeri reformlarda yeniliklerin hedefindeki ve değiştirilmeye çalışılan ana figür hep Osmanlı piyadesi olmuştu. Yeni üniformalar, yeni teçhizat, yeni silah ve bunlara uygun eğitim programları ile yaratılmaya çalışılan bu ordular devletin bu alanda bir standardizasyona gitme isteğini de göstermektedir. Uzun yıllardan beri merkezi devletin kont-

rolünden çıkmış olan yeniçeri ocağı ve taşradaki ayânların kontrolündeki askeri birliklere bir alternatif olarak devlete tam anlamıyla bağlı yeni bir askeri birlik yaratmayı hedefleyen bu girişimlerden ilki başarısız olmakla birlikte ironik olarak Rumeli'deki en güçlü ayânın desteği sayesinde tahta geçen II. Mahmud döneminde gerçekleşecekti.

Her Silahın Üstünde Top

XVII. yüzyılda çakmaklı tüfek ve tabancalarla silahlanmış süvari ve piyadenin kullandıkları silahlar ve savaşlarda uyguladıkları taktiklerde benzerlik görüldüğünde mücadeleleri sonuçlandıran silahlı unsurlar topçular olmuştur. Özellikle topun hafifletilip atlara koşulmaya başladığı XVIII. yüzyıl başlarında savaş alanlarında daha fazla sayıda top kullanılmaya başladı. Fiyatı ucuzlayıp hafifletilen koşulu hafif topun başarı düzeyi, daha az gelişmiş ateşli silahlarda görülenin çok üzerindeydi (Chase, 2008, s. 87). Süngü, humbara ve birbirine paralel beşli sıralardan oluşan piyade birliklerinin salvo ateş gücü savaşlarda artık klâsik muharebe taktikleri arasına girmiş, Ağır ve hafif süvari birlikleri süngü tüfekte teçhiz edilmiş piyadeyle desteklenmeye başlamıştır. Ancak oklu süvariye karşı Avrupa'nın en büyük savunması atış hızı arttırılmış ve ağırlığı hafifletilmiş koşulu top olmuştur. Bu topların etkili menzili 500-680 metre ile okun menziline yaklaşmıştır. Bu menzil giderek artacak ve böylece oklu süvariye karşı verdiği korkunç zararlarla savaş meydanlarının en etkili silahı haline gelecektir. Topun tasarımı pek değişmemekle birlikte topu oluşturan maden alaşımları iyileştirildi. 1715'te İsviçreli Jean Maritz ve Fransız François Michel Le Tellier de Louvois'in top üretimi ve topçu birlikleri ile yapmış olduğu yeni düzenlemeler üretim tekniklerini ve topun kullanımını iyileştirmişti. Topu katıksız bir kitle olarak dökerek ve yatay bir burgu ile oyarak çapı daha kesin olarak ayarlamak ve atış isabetini iyileştirmek olanaklıydı. Daha kesin ayar, namlu için daha az metal kullanmak anlamına geliyordu; böylece yeni top daha hafif, bundan ötürü de daha hareketli olmuştu. Maritz'in oğullarından biri Fransa'da kraliyet tophanelerinde top dökümüyle görevlendirilmişti, uyguladığı teknikler bütün Avrupa'ya yayıldı (Chase, 2008, s. 254). Bu yeni silahlar genellikle uzak hedeflere som bir gülle atıyor, daha yakın menzile de ayarlanabiliyordu. İkinci durumda, ateşlendiği zaman içindeki parçaları çevreye saçan, gevşek biçimde paketlenmiş bir tür teneke kutu atıyor ve böylece öldürücü bir büyük av tüfeği gibi kullanılabilirdi. Bu türden patlayıcı mermiler 1650'lerden itibaren yaygınlaştı ve güllerle birlikte araya giren engellerin ve tahkimatların üzerinden aşkırtmak için kullanıldı. Topçuların hareket kabiliyeti, erken XVI. yüzyıldan itibaren, farklı metaller ve daha hafif top arabaları yaygınlaştıkça önemli ölçüde gelişmişti. Top ateşi özellikle sabit hedefler üzerinde yoğunlaştığında ve duman ya da fiziksel mânialarla engellenmediği

zaman öldürücü oluyordu. Piyade arasına dağıtıldığı zaman topun etkisi azalıyordu, ancak bu durum, özellikle 1750'lerden itibaren her ordunun top sayısında sürekli bir artışla telafi edilmişti (Wilson, 2003, s. 100-101).

Resim 4: Yatay top delme makineleri (https://www.wikiwand.com/en/Jean_Maritz).

SONUÇ

Osmanlı seferlerini düzenleyen görevliler, XVII. yüzyıl'da özellikle Avrupa'da Habsburglara karşı giriştikleri savaşlarda hem savaşta yararlanılan birliklerin nicelik ve niteliklerinde hem de uygulanan savaş taktiklerinde yavaş yavaş bazı değişikliklere gitmişlerdir. Bu değişikliklerden en göze çarpanı ordudaki süvari sayısının geçmiş dönemlere göre giderek azalması, buna karşılık piyade sayısındaki artıştır. Bu askeri unsurlardaki değişikliğin birden fazla nedeni bulunmaktadır. İlki; yapılan savaşların artık kale ve şehir kuşatmalarına dönüşmesi, meydan savaşları yerine uzun ve yıpratıcı siper savaşları şeklinde gerçekleşmesidir. Bu tür savaşlarda süvariye çok gereksinim duyulmamaktaydı. Öte yandan meydan savaşlarında disiplinli piyade ve topçu saflarından ya da surlardan atışlanan ateşli silahların süvari hücumlarına verdiği zararlardır. At ya da binicisine bu tür silahlarla verilen herhangi bir zarar süvarinin düzenli hücumunu olumsuz etkileyen en önemli unsurdur. XVIII. yüzyılda topların etkili menzilin ve atış hızının artışı da savaşlarda süvari sınıfına etki eden yıkıcı etkiyi arttırmıştır. Diğer bir neden de süvarinin piyadeye göre daha fazla besine ihtiyaç duymasıdır. İaşe temini

konusunda atların beslenmesi için gereken iâşe miktarının insanların beslenmesi için gereken iâşe miktarından daha fazladır.

Osmanlı ordusunda piyade unsurlarına duyulan ihtiyacın artması, seferi organize eden Osmanlı komuta heyetini çok farklı kaynaktan piyade asker arayışına yöneltmiştir. Tüfek kullanmayı bilen, tercihan kendi tüfeğini ve donanımını kendisi tedarik eden piyadeler, köy kökenli, kırsal alandan artık kopmuş genç delikanlılardı. Doğup büyüdükları coğrafyalardan, tarımsal üretimden koparak askeri hizmette istihdam edilen bu gençler için artık eski yaşantılarına dönmek mümkün değildi. Bütün risklerine rağmen askeri seferlerde istihdam edilen yeni savaşılar için seferlerde yer almak, re'âyâ olarak artık güvensiz hale gelen Anadolu coğrafyasında üretim yapmaktan daha cazipti. Bu yeni askerler, seferlerde olmadıkları zaman sık sık celâlî gruplarına da katılmaktan çekinmiyorlardı. Bu durumun hem yerel hem de Osmanlı başkentindeki görevlilerde de bilindiği bir gerçektir. Savaşın artık olağan, yaşanan hayatın doğal bir parçası hale geldiği bir ruh hali içindeki askerlerin bütün bu askeri faaliyet içerisinde tecrübelerini arttırdıkları, yeni savaş teknik ve usullerini oluşturduklarını söylemeliyiz. Bugün askeri eğitim olarak erata yaptırılan talim adı altındaki pratiklerin askeri niteliklerin gelişmesinde ne kadar önemli olduğunu, bilgi kazandırıcı faaliyetler olduğunu ve acemi askerleri olası bir savaşa hazırladığını biliyoruz. Sadece seferler için tedarik edilen XVII. yüzyıl Osmanlı tüfekçisinin bu türden ne gibi eğitimler aldığı malumumuz değildir. Geçmiş yıllarda Yeniçeri ortaları içinde verilen askeri eğitimlerin bir benzerinin ateşli silah kullanan bu yeni askerlere verilir verilmediği, parçası oldukları orduda, bir savaş esnasında nasıl davranacakları, manevralarda nasıl hareket edeceklerinin tayini gibi konular Osmanlı askeri tarihi açısından araştırılmaya layık konulardır. Bütün eksikliklerine rağmen, Yeniçeri Ocağı bağlantısı bulunmayan, gerektiğinde çok uzak coğrafyalarda hizmet gören XVII. yüzyıldaki re'âyâ kökenli Osmanlı piyadesinin ateşli silahlarla olan imtihanını, içinden geldiği sosyal hayata ve özellikle geçmişte uzun bir süre ateşli silahlardan uzak tutulmasına bakıldığında, başarılı olarak değerlendirmek gerekir diye düşünüyorum.

Etik Beyan

“Yeniçağda Osmanlı Piyadelerinin Askeri Potansiyeli” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Com-

mitte on Publication Ethics - COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Mali Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest.

Financial Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Ágoston, G. (2003). 1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları, *Top, Tüfek ve Süngü. Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815* içinde, Editör Jeremy Black, (Çev. Yavuz Alogan), Kitapyayınevi, 1. Basım İstanbul, s.128-153.

Ágoston, G. (2017). Ateşli Silahlar ve Askeri Uygulama: “Osmanlılar ve Askeri Devrim”, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar Ve Askeri Devrim Tartışmaları* içinde, (Çev. ve Yay. Haz. Kahraman Şakul), İşbankası Kültür Yayınları, 1. Basım, İstanbul Ocak 2017, s. 45-84.

Arıkan, Z. (1984). Busbeck ve Osmanlı İmparatorluğu, *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul, s. 197-224.

Chase, K. (2008). *Ateşli Silahlar Tarihi*, Çeviren: Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Crosby, A.W. (2003). *Ateş Etmek: Tarihte Fırlatma Teknolojileri*, (Çev. A. Gürey), İstanbul.

Emecen, F. M. (2014). *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları 3. Baskı, İstanbul.

Evliyâ Çelebi. (2002). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, VI. Kitap*, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY 1. Baskı, İstanbul.

Gelişim-Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi (1985). (Çev. Cemal Bali, Erdim Öztokat, Osman Senemoğlu), Gelişim Yayınları C. 6, İstanbul.

Goodwin, G. (2003). *Yeniçeriler*, (Çev. Derin Türkömer), Doğan Kitap, 3. Baskı, İstanbul.

Güler, İ. (2007). Denizli'nin XVIII. Yüzyılda (Osmanlı Devleti'nin) Kuzey Afrika'daki Garp Ocakları İle İlişkileri, *Uluslararası Denizli Ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-8 Eylül 2006*, C.1, Denizli, s. 200-206.

Işın, P. M. (2009). Türk Okçuluk Araştırmaları ve Paul E. Klopsteg (1889-1991), *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl 1, Sa. 1, s. 233-241.

İreçek, K. Y. (1990). *Belgrad İstanbul Askerî Yolu*, (Çev. Ali Kemal Balkanlı) Ankara.

Karamuk, G. (2019). Devşirmelerin Hukuki Durumları Üzerine, *Söğüt'ten İstanbul'a. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar* içinde İmge Kitabevi Ankara, s. 555-572.

Kolçak, Ö. (2012). *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar:1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.

Mustafa Kânî. (1252). *Telhis-i resâ'ilü'r-rümât*, İstanbul.

Oman, C.W.C. (2002). *Ok, Balta ve Mancınık. Ortaçağda Savaş Sanatı 378-1515*, (Çeviren İsmail Yavuz Alogan), Kitapyayınevi,1. Baskı İstanbul.

Özcan, A. (1994). Devşirme, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, s. 254-257.

Parker, G. (2018). *Askerî Devrim. Batı'nın Yükselişinde Askerî Yenilikler 1500-1800*, Tercüme: Tuncay Zorlu, Küre Yayınları 2. Baskı İstanbul.

Parry, V.J (1975). İslam'da Harp Sanatı, (Çev: Salih Özbaran-Erdoğan Merçil), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sa. 28-29, İstanbul, s.193-218.

Silah. Tabanca ve Tüfeklerin 800 Yıllık Tarihi. (2008). Kaknüs yayınevi 1. Basım, İstanbul.

Stein, M. L. (2007). *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, (Çev: Gül Çağalı Güven), Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil). (2003). Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu Basımevi 2 cilt, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I*, TTK Basımevi, Ankara.

Yücel, Y. (1988). Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar. *Kitab-ı Müstetâb*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Wilson, P. (2003). 1648-1789 Eski Rejimde Savaşlar, *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815* içinde, (Çev. Yavuz Alogan), Kitapyayınevi 1. Basım İstanbul, s.76-103.

<https://www.trackofthewolf.com/Categories/GunKit.aspx/603/1/1746-BROWN-BESS-MUSKET-PARTS-LIST>

<https://cemilbezmen.wordpress.com/2020/04/02/turk-yayi/>

https://www.wikiwand.com/en/Jean_Maritz